

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті розглянуто та проаналізовано і систематизовано основні підходи до розуміння та особливості фінансово-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності.

Ключові слова: фінансово-правова відповідальність, юридична відповідальність, особливості фінансово-правової відповідальності.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що ефективність фінансово-правового регулювання залежить від стану виконання суб'єктами фінансових правовідносин своїх обов'язків, закріплених фінансово-правовими нормами. Це значною мірою впливає на реалізацію таких завдань держави як зміцнення законності та забезпечення верховенства права, що є пріоритетним напрямком розвитку і розбудови України.

Також актуальність дослідження визначається тим, що особливо важливу роль в забезпеченні дієвого функціонування всіх ланок національної економіки відіграє фінансова система держави, особливо в умовах кризи. Від формування ефективного систематизованого фінансового законодавства, глибоких наукових досліджень правових засад фінансово-правової діяльності держави в цілому і фінансово-правової відповідальності зокрема залежить економічне майбутнє нашої держави. Звертаючи увагу на численні порушення чинного фінансового законодавства в умовах сьогоденної економічної ситуації, вирішального значення набуває необхідність дослідження та глибокого аналізу фінансово-правової відповідальності та її видів.

З розвитком науки фінансового права набувають поширення погляди вчених щодо виділення фінансово-правової відповідальності в окремий вид

юридичної відповідальності. Зокрема, існування значної кількості нормативно-правових актів, в яких за порушення фінансового законодавства передбачено застосування фінансових санкцій, заходів впливу, одночасно з іншими видами юридичної відповідальності, зумовлює необхідність окремого дослідження фінансово-правової відповідальності з метою формування більш повного і всебічного уявлення про комплексний інститут фінансово-правової відповідальності.

Проте, незважаючи на це, питання фінансово-правової відповідальності залишається найбільш дискусійним у науці фінансового права. Зокрема, дискусії викликає сам факт існування цього виду відповідальності. Дотепер науковці та практики висловлюють протилежні погляди з цього питання: від визнання фінансово-правової відповідальності самостійним видом юридичної відповідальності до повного заперечення існування цього виду відповідальності.

Відповідно тема дослідження була обрана з урахуванням того, що ефективність функціонування фінансової системи в Україні та її вдосконалення неможливе без глибокого та всебічного аналізу правової природи фінансово-правової відповідальності в цілому та її видів зокрема.

Саме тому, визначення сутності та особливостей фінансово-правової відповідальності є важливим і актуальним як з боку теоретичної науки, так і задля практики реалізації норм фінансового права щодо забезпечення захисної функції права та стабільного функціонування системи юридичної відповідальності (в т.ч. фінансово-правової) в державі, адже актуальність дослідження наукою фінансового права фінансово-правової відповідальності обумовлюється її роллю чинника, який сприяє нормальній реалізації та застосуванню механізму захисту прав і свобод громадян в цілому.

Відповідно, всебічне вивчення природи, сутності та значення фінансово-правової відповідальності має важливе значення як для правотворчості, так і для правозастосовної практики. Її аналіз може сприяти

удосконаленню механізму правового регулювання, підвищенню його ефективності.

У зв'язку із цим аналіз проблем розвитку фінансово-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності, є одним із пріоритетних напрямків дослідження фінансово-правової науки, необхідних для підвищення ролі фінансового права як галузі права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей фінансово-правової відповідальності в багатьох країнах приділяється значна увага, і саме тому теоретичні положення, які стосуються цього виду відповідальності в науці фінансового права вже належним чином досліджено. Зокрема, дана категорія (в т. ч. проблема самостійності фінансово-правової відповідальності) розглядається та аналізується, як в рамках окремого дослідження, так і у вигляді певного аспекту дослідження інших проблем, такими вченими, як: А.З. Арсланбекова, З.М. Будько, Л.К. Воронова, О.П. Гетманець, Е.С. Дмитренко, А.Й. Іванський, М.В. Карасьова, Ю.А. Крохіна, М.П. Кучерявенко, Д.М. Лук'янець, О.В. Муконін, В.П. Нагребельний, Л.А. Савченко, В.Д. Чернадчук та ін. Окремі аспекти фінансово-правової відповідальності розглядаються в підручниках та навчальних посібниках з фінансового права.

Однак, увага науковців, приділена цьому питанню, тим не менш, не виключає необхідності продовжити дослідження фінансово-правової відповідальності. Зокрема, це стосується визначення її загального поняття, характеристики особливостей фінансово-правової відповідальності як самостійного виду відповідальності.

Метою статті є дослідження правової природи та особливостей фінансово-правової відповідальності, теоретичне обґрунтування та визначення фінансово-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Поняття фінансово-правової відповідальності є однією з основних категорій фінансового права. На

сьогодні інститут фінансово-правової відповідальності потребує теоретичного обґрунтування, зокрема питання про назву, зміст та ознаки цього виду відповідальності.

Щодо назви, то проаналізувавши наукові думки з цього питання, необхідно зазначити, що поняття «фінансово-правова відповідальність» є найбільш коректним з-поміж усіх інших і його необхідно відмежовувати від понять «відповідальність за порушення фінансового законодавства» та «відповідальність за порушення норм фінансового права».

В свою чергу існують різні підходи до розуміння поняття фінансово-правової відповідальності, зокрема деякі вчені розглядають фінансово-правову відповідальність як застосування до порушника фінансово-правових норм заходів державного примусу уповноваженими на те державними органами [5, с. 183].

Інші ж вчені, в т.ч. А.Й. Іванський, визначають фінансово-правову відповідальність як державний осуд, що має прояв з точки зору суб'єктивного права як нормативний, формально визначений у фінансовому праві, гарантований і забезпечений фінансово-правовим примусом юридичний обов'язок зазнавати правопорушником заходів державного примусу у вигляді фінансових санкцій за вчинене ним правопорушення у сфері фінансової діяльності [3, с. 12; 9, с. 194].

Також існує визначення фінансово-правової відповідальності як системи правовідносин між державою в особі уповноважених органів та порушником приписів фінансово-правових норм, змістом яких є спричинення для правопорушника певних негативних наслідків за фінансове правопорушення з метою покарання правопорушника у визначеній формі, охорони фінансових правовідносин, припинення правопорушення та відшкодування завданої шкоди [2, с. 40].

В юридичній літературі фінансово-правову відповідальність також визначають як застосування у встановленому законом порядку до порушника фінансово-правових норм особливих заходів державного примусу –

фінансових санкцій, пов'язаних з додатковими обтяженнями майнового характеру [1, с. 378]. Частково схожу на неї за механізмом застосування (зокрема в частині адміністративно-господарських санкцій) господарсько-правову відповідальність визначають як перенесення господарським органом несприятливих економічних наслідків безпосередньо в результаті передбачених до нього законом санкцій (заходів відповідальності) економічного характеру [12, с. 601].

На нашу думку найбільш повно розкриває сутність фінансово-правової відповідальності визначення, яке дав А.Й. Іванський, адже спираючись на це визначення можна виділити основні ознаки фінансово-правової відповідальності. Серед них виділяють такі специфічні ознаки:

- виникає у зв'язку зі вчиненням правопорушення у сфері фінансової діяльності(фінансового правопорушення) [7, с. 78-79; 11, с. 4]. Фінансовим правопорушенням є дія або бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, об'єднань громадян, юридичних та фізичних осіб, наслідком яких стало невиконання або порушення фінансово-правових норм;
- виражається у застосуванні до правопорушника фінансово-правових санкцій [5, с. 183]. Фінансово-правові санкції містяться у Бюджетному кодексі України, Податковому кодексі України, Законі України «Про банки і банківську діяльність» тощо;
- полягає в обов'язку суб'єктів правопорушення зазнати певних обмежень майнового характеру, пов'язаних із застосуванням до правопорушника фінансових санкцій [7, с. 78-79]. Фінансово-правова відповідальність полягає в накладенні обов'язку майнового характеру, який є додатковим, новим, який не існував раніше, до вчинення фінансового правопорушення;
- реалізується у специфічній процесуальній формі [5, с. 182-183];
- заходи фінансово-правової відповідальності реалізуються через спеціально уповноважені органи, що мають владні повноваження [10, с. 246];

- суб'єктами фінансово-правової відповідальності є учасники фінансових правовідносин [8, с. 273].

Проте деякі вчені заперечують існування фінансово-правової відповідальності, хоча частина з них все одно зазначає, що при притягненні до цього виду відповідальності особа притягається до особливого виду юридичної відповідальності із застосуванням унікального покарання – фінансової санкції [6, с. 32].

Відповідно до наведених положень фінансово-правова відповідальність може розглядатися як самостійний вид юридичної відповідальності.

Також, як зазначає А.Й. Іванський, необхідно звертати увагу на те, що «в загальному понятті фінансово-правової відповідальності слід виокремити необхідність несення відповідальності, яка поширюється на всіх її суб'єктів та існує незалежно від наявності факту правопорушення (оскільки регламентується нормативними актами і належить до відповідних моделей поведінки у фінансових правовідносинах), а також саме несення відповідальності, яке має місце після вчинення фінансового правопорушення і виникає безпосередньо для порушника» [3, с. 13; 4, с. 258-259].

На основі зазначеного фінансово-правову відповідальність розглядають у двох аспектах: позитивному та негативному (ретроспективна фінансово-правова відповідальність).

Позитивна фінансово-правова відповідальність виникає не на підставі фінансового правопорушення, а в силу добровільного виконання суб'єктом фінансового права своїх обов'язків. Однією із важливих умов її здійснення є добросовісна реалізація зобов'язаними суб'єктами фінансових правовідносин наданих їм прав і реалізація покладених на них обов'язків [8, с. 275]. Усвідомлення зазначеними суб'єктами суті і значення своїх дій, узгодження їх зі своїми обов'язками надає фінансово-правовій відповідальності позитивний зміст.

Позитивна фінансово-правова відповідальність має такі ознаки:

а) нерозривно пов'язана з нормою фінансово-правової відповідальності;

б) є юридичним обов'язком, зумовленим правовим статусом зобов'язаного суб'єкта фінансових правовідносин;

в) гарантована державним примусом;

г) добровільна реалізація у вигляді правомірної поведінки;

д) схвалюється з боку держави;

є) здійснюється в межах фінансових правовідносин [8, с. 275-276].

Якщо ж говорити про ретроспективну фінансово-правову відповідальність, то вона розглядається в двох значеннях:

1. як реакція держави на порушення фінансово-правових норм, що проявляється в обов'язку винної особи зазнавати заходів державно-примусового впливу за здійснене діяння у формі грошових чи інших майнових обмежень;

2. як виконання юридичного обов'язку на підставі державного примусу [8, с. 276].

Каральні механізми фінансово-правової відповідальності існують паралельно з правовідновлювальними, оскільки для держави важливим є не тільки покарати порушника фінансового законодавства, а й відновити публічні майнові інтереси, компенсувати збитки, що виникли внаслідок правопорушення. Отже, негативна фінансово-правова відповідальність може існувати у двох формах: каральній (штрафній) та правовідновлювальній (компенсаційній).

Висновки. Фінансово-правова відповідальність являє собою державний осуд, що має прояв з точки зору суб'єктивного права як нормативний, формально визначений у фінансовому праві, гарантований і забезпечений фінансово-правовим примусом юридичний обов'язок зазнавати суб'єктом фінансового правопорушення заходів державного примусу за вчинене ним правопорушення у сфері фінансової діяльності, який реалізується через застосування уповноваженими органами держави

фінансово-правових санкцій у процесуальній формі, яка встановлена фінансовим законодавством України.

Всі вищезазначені у даній статті особливості дозволяють виділити фінансово-правову відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності із притаманними тільки їй особливостями, які дозволяють відмежувати її від інших видів відповідальності.

Фінансово-правову відповідальність необхідно розглядати в двох аспектах: позитивному (виникає не на підставі фінансового правопорушення, а в силу добровільного виконання суб'єктом фінансового права своїх обов'язків) та негативному (має місце після вчинення фінансового правопорушення і виникає безпосередньо для порушника) аспектах.

Список літератури

1. Воронова Л.К. Фінансове право: Навчальний посібник / За ред. д.ю.н. Воронової Л.К. – К.: Вентурі, 1998. – 384 с.
2. Дмитренко Е.С. Місце та роль фінансово-правової відповідальності у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України // Фінансове право. – № 4(18). – С. 39-42.
3. Іванський А.Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.07 – «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Одеса, 2009. – 42с.
4. Іванський А.Й. Щодо існування позитивної фінансової (податкової) юридичної відповідальності // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Т. VI. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – С. 255-264.
5. Карасева М.В. Финансовое право. Общая часть : Учебник – М.: Юристъ, 2000. – 256 с.
6. Лисенко В. Фінансові санкції і Конституція України // Право України. – 1998. – № 12. – С. 32–33.

7. Музика О.А. Фінансове право: Навчальний посібник – К.: ПАЛИВОДА, 2005. – 260 с.
8. Нагребельний В.П., Чернадчук В.Д., Сухонос В.В. Фінансове право України. Загальна частина: Навчальний посібник / За заг. ред. члена-кор. АПрН України В.П. Нагребельного. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 320 с.
9. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс: Підручник – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.
10. Орлюк О.П. Фінансове право: Навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.
11. Сікорська І. А. Правова відповідальність за порушення бюджетного законодавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» – Ірпінь, 2004. – 18 с.
12. Шелухін М.Л. Господарське право: Навч. посібник у схемах і таблицях / За заг. ред. канд. юрид. наук, доц. Шелухіна М.Л. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 616 с.

Острий, Д.О. Поняття та особливості фінансово-правової відповідальності [Текст] / Д.О. Острий // Молодіжний науковий вісник Української академії банківської справи. Серія Юридичні науки. - 2015. - № 2(9). - С. 101-104.